

УДК 347.61

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.19>

ПЕНЯ ЗА НЕСПЛАТУ АЛІМЕНТІВ ЗА ДОГОВОРОМ БАТЬКІВ ПРО УТРИМАННЯ ДІТЕЙ

Михальнюк О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Михальнюк О.В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей.

У статті розглядаються нові підходи до застосування відповідальності у випадку несплати аліментів за договором батьків стосовно утримання їх спільних неповнолітніх дітей. Досліджено правову природу та особливості договору про надання утримання дітей в сімейному праві України. Значну увагу приділено питанням визначення умов (підстав) відповідальності за несплату аліментів, форми та розміру утримання, виконання та припинення договору, стягнення пені у разі виникнення заборгованості.

На підставі аналізу норм чинного сімейного законодавства України зроблено висновок про те, що відповідно до внесених змін до ч.1 ст. 196 СК України неустойка може бути стягнута у випадку, коли утримання надається на підставі договору про сплату аліментів і в ньому прямо не передбачена відповідальність за несвоєчасне виконання покладених на сторони зобов'язань, тобто надання утримання. Таким чином, пеню відповідно до ч. 1 ст. 196 СК України за несплату аліментів може бути стягнуто як у разі наявності судового рішення, так і у випадку наявності аліментного договору, навіть якщо в договорі не передбачено умов про неустойку.

Щодо підстав відповідальності в статті доведено, що у випадку порушення умов аліментного договору застосовуються норми Цивільного кодексу України, які регулюють цивільно-правові договори з урахуванням особливостей сімейно-правового регулювання.

Розглянуто дві складові для застосування вказаної відповідальності:

- заборгованість виникла зі сплати аліментів, встановлених рішенням суду або за домовленістю між батьками (нотаріально посвідченого договору про сплату аліментів на дитину згідно ч. 1 ст. 189 СК України);
- наявність винних дій особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, що призвели до виникнення заборгованості.

Тобто, якщо заборгованість виникла з незалежних від останнього обставин (хвороба, помил-

ка бухгалтера, фактична неможливість здійснювати виплати з інших поважних причин), пеню на неї нараховувати не можна. При цьому для суду не має значення форма вини платника (умисел чи необережність).

Ключові слова: аліменти, аліменти 2023, аліменти на дитину, аліментний договір, договір про утримання дітей, аліменти на утримання дитини, аліменти на утримання матері дитини, форма та розмір утримання, права батька, який сплачує аліменти, калькулятор аліментів, стягнення аліментів.

Mykhalniuk O. V. Penalty for non-payment of alimony under the agreement of parents on child support.

The article examines new approaches to the application of liability in case of non-payment of child support under the agreement of parents on the maintenance of their joint minor children. The legal nature and peculiarities of the child support agreement in the family law of Ukraine are investigated. Considerable attention is paid to the issues of determining the conditions of liability for non-payment of alimony, the form and amount of maintenance, performance and termination of the agreement, and recovery of penalties in case of arrears.

Based on the analysis of the provisions of the current family law of Ukraine, the author concludes that in accordance with the amendments to Part 1 of Article 196 of the Family Code of Ukraine, a penalty may be recovered if maintenance is provided on the basis of an alimony agreement and it does not expressly provide for liability for late performance of the obligations imposed on the parties, i.e. provision of maintenance. Thus, in accordance with part 1 of Article 196 of the Family Code of Ukraine, a penalty for non-payment of alimony may be collected both in the case of a court decision and in the case of an alimony agreement, even if the agreement does not contain any penalty provisions.

As regards the grounds for liability, the article proves that in case of breach of the alimony agreement, the provisions of the Civil Code of Ukraine governing civil law contracts with due regard for the specifics of family law regulation apply.

The author examines two components for the application of this liability:

– The debt arose from the payment of child support established by a court decision or by agreement between the parents (a notarised child support agreement under Part 1 of Article 189 of the Family Code of Ukraine);

– The existence of guilty actions of the person obliged to pay alimony by court decision or by agreement between the parents, which led to the debt.

In other words, if the debt arose due to circumstances beyond the control of the latter (illness, accountant's error, actual inability to make payments for other valid reasons), no penalty can be charged. At the same time, the form of the payer's fault (intent or negligence) does not matter to the court.

Keywords: alimony, alimony 2023, child support, child support agreement, child maintenance, form and amount of maintenance, rights of the parent paying the alimony, alimony calculator, recovery of alimony.

З прийняттям СК України інститут аліментних зобов'язань зазнав істотних змін. Раніше розмір і порядок стягнення аліментів визначалися імперативними нормами закону, а домовленості про їх сплату, хоча в принципі і не визнавалися незаконними, проте не могли бути здійснені в примусовому порядку. До того ж це зумовило зміну підходів до застосування відповідальності у випадку несплати аліментів за договором.

У відповідності до вимог чинного сімейного законодавства України права та обов'язки батьків щодо утримання можуть виникати не лише з закону, а й з договору. Чинний СК України передбачає два порядки сплати аліментів:

- примусовий – за рішенням суду або за судовим наказом (якщо аліменти стягуються на дітей у розмірі 30 % прожиткового мінімуму згідно із п. 4 ч. 1 ст. 96 ЦПК України);

- добровільний – за договором сторін.

У сімейному законодавстві України передбачена можливість укладення наступних договорів з приводу утримання батьками своїх неповнолітніх дітей, а також повнолітніх дочки, сина:

- договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України);

- договір про участь у додаткових витратах на утримання дитини (ст. 185 та 189 СК України);

- договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України);

- договір про утримання батьками повнолітньої дочки (сина) (ст. 201 СК України);

- відповідні положення про утримання дітей можуть бути включені у шлюбний договір (ч. 2 ст. 93 СК України).

Крім того, варто відзначити, що в умовах сьогодення українці дедалі частіше звертаються до договірного регулювання аліментних відносин у сім'ї з метою цивілізованого вирішення питань утримання дітей та уникнення судових спорів у цій сфері. Для популяризації договору батьків про утримання дітей в Україні запущено мій авторський онлайнкурс на сайті www.lostud.io.pp.ua з відеоконсультаціями з сімейного права [1].

В той же час теоретичні дослідження питань договірного регулювання аліментних відносин батьків на сьогодні в Україні практично відсутні. Виняток становить кандидатська дисертація Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей (Харків, 2006) [2], де розглянуті деякі аспекти відповідальності за договором про утримання дітей. Крім того варто зазначити, що у науковому дослідженні Болховітиної А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України (К., 2009) [3] йдеться лише про урегулювання аліментних відносин батьків у процесі розлучення, а у роботі Афанасьєвої Л.В. Аліментні правовідносини в Україні (Харків, 2003) [4] – про загальні питання урегулювання аліментних відносин членів сім'ї.

Усе вищесказане зумовлює потребу всебічного та комплексного дослідження питань, які виникають у разі порушення договору про утримання дітей в сімейному праві України, особливостей застосування відповідальності у формі пені, а також підстав застосування законної неустойки, визначеної у ст. 196 ч. 1 СК України.

Насамперед слід зазначити, що Сімейний кодекс України не містить легального визначення аліментного договору. На доктринальному рівні відповідне визначення запропоноване Л.В.Сапейко, згідно з яким укладення договору між батьками про сплату аліментів на дитину є двостороннім волевиявленням учасників аліментних правовідносин, що спрямоване на виконання аліментного обов'язку зобов'язаною стороною щодо аліментноуповноваженої особи, тобто в даному випадку дитини [2, с. 35].

Договір про сплату аліментів, передбачений ст. 189 СК України, укладається з метою систематичного забезпечення поточних матеріальних потреб неповнолітньої дитини.

За цим Договором сторони можуть:

- встановити розмір, строки та порядок сплати аліментів на утримання неповнолітньої дитини,

- визначити грошове утримання (аліменти) на користь дитини в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку того з батьків, хто проживає окремо,

- визначити утримання у натуральній формі, шляхом забезпечення дитини продуктами харчування; оплати комунальних послуг та квартирної плати за місцем постійного проживання дитини; гуртків, додаткових занять, необхідних для змі-

цення здоров'я, а також забезпечення її здібностей; оплати послуг няні/гувернантки; послуг водія тощо.

У межах проблематики даного дослідження варто звернути увагу на ряд проблем правового та практичного значення, які постають у разі порушення договору про утримання дітей.

Якщо договір про надання аліментів не виконується платником, їх одержувач має право звернутися до суду з позовом про примусове виконання договору. Якщо ж він звертається до суду з позовом про стягнення аліментів у судовому порядку на загальних підставах, передбачених законодавством, його позов не підлягатиме задоволенню, оскільки укладенням аліментного договору сторони вже пов'язані зобов'язанням з надання аліментів, і для таких осіб встановлений спеціальний порядок виконання договору і стягнення аліментів.

У разі, коли договором порушено інтереси дитини, можливе звернення до суду з позовом про його примусову зміну або розірвання, а за наявності передбачених законом підстав, і визнання його недійсним.

У ст. 196 СК України (в редакції ЗУ від 17 травня 2017 року № 2037-VIII) встановлено відповідальність за прострочення сплати аліментів та додаткових коштів на утримання дитини, а саме: у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі 1% суми несплачених аліментів за кожен день прострочення від дня прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення або до дня ухвалення судом рішення про стягнення пені, але не більше 100 % заборгованості.

Таким чином, після змін до ч. 1 ст. 196 СК України, внесених ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» від 17 травня 2017 року № 2037-VIII, пеня у розмірі 1 відсоток від суми заборгованості (законна неустойка) може бути стягнута у випадку, коли утримання надається на підставі договору про сплату аліментів і в ньому прямо не передбачена відповідальність за несвоєчасне виконання покладених на сторони зобов'язань про надання утримання.

До внесення змін такий розмір відповідальності застосовувався, якщо особа була зобов'язана сплачувати аліменти лише за рішенням суду. З цього приводу у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 р. зазначалося, що якщо аліменти сплачуються не за рі-

шенням суду, а згідно з укладеним між батьками договором, передбачена ст. 196 СК України санкція може бути застосована за наявності прямої вказівки про це в договорі.

Відповідно до правової позиції Великої палати Верховного Суду від 03 квітня 2019 року по справі № 333/6020/16-ц розмір пені за місячним платежем розраховується так: заборгованість зі сплати аліментів за конкретний місяць (місячний платіж) необхідно помножити на кількість днів заборгованості, які відраховуються з першого дня місяця, наступного за місяцем, у якому мали бути сплачені, але не сплачувалися аліменти, до дня їх фактичної виплати (при цьому день виконання зобов'язання не включається до строку заборгованості) та помножити та 1 відсоток [5].

При цьому, повинні бути в наявності дві складові для застосування вказаної відповідальності:

- заборгованість виникла зі сплати аліментів, встановлених рішенням суду або за домовленістю між батьками (нотаріально посвідченого договору про сплату аліментів на дитину згідно ч. 1 ст. 189 СК України);
- наявність винних дій особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду або за домовленістю між батьками, що призвели до виникнення заборгованості.

Тобто, якщо заборгованість виникла з незалежних від останнього обставин (хвороба, помилка бухгалтера, фактична неможливість здійснювати виплати з інших поважних причин), пеню на неї нараховувати не можна. При цьому для суду не має значення форма вини платника (умисел чи необережність).

Варто зазначити, що з цього приводу уже сформовано правову позицію Верховного Суду. Так, 14 грудня 2020 р. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 661/905/19 відмовив у задоволенні касаційної скарги, вказавши, що якщо платник аліментів доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, він є невинуватим у виникненні заборгованості і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні.

Жінка звернулася до суду з позовом до чоловіка про стягнення неустойки (пені) за несвоєчасну сплату аліментів, посилаючись на прострочення зобов'язання відповідача по сплаті аліментів, за що відповідно до положень ст. 196 СК України належить стягнути пеню.

Рішенням міського суду, залишеним без змін апеляційним судом, у задоволенні позову відмовлено, оскільки заборгованість, визначена державним виконавцем, виникла у зв'язку із помилковим тлумаченням останнім норм ст. 195 СК України при розрахунку щомісячної суми стягнення для платника аліментів, а тому вина відповідача у простроченні сплати аліментів відсутня.

У касаційній скарзі представник позивачки зазначав, що **відповідальність платника аліментів за прострочення їх сплати у вигляді неустойки (пені) настає у всіх випадках**, крім несвоєчасної виплати заробітної плати, затримки або неправильного перерахування аліментів банками.

Верховний Суд вказав, що тлумачення ст. 8 СК України та ч. 1 ст. 9 ЦК України дозволяє зробити висновок, що положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин. Стягнення пені, передбаченої абз. 1 ч. 1 ст. 196 СК України, можливе лише у разі виникнення заборгованості з вини особи, зобов'язаної сплачувати аліменти. У СК України **не передбачені випадки, коли вина платника аліментів виключається**. У такому разі **підлягають застосуванню норми цивільного законодавства**. Якщо платник аліментів доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то платник аліментів є невинуватим у виникненні заборгованості, і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні. Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів.

Суди, встановивши фактичні обставини у справі, від яких залежить правильне вирішення спору, правильно застосували норми матеріального права, дійшли обґрунтованого висновку про те, що вина відповідача у простроченні сплати аліментів відсутня, оскільки заборгованість за аліментами виникла унаслідок неправильного їх нарахування державним виконавцем, а саме у зв'язку із помилковим тлумаченням останнім норм ст. 195 СК України при розрахунку щомісячної суми стягнення для платника аліментів.

Крім того, суд встановив, що відповідач сплачує заборгованість за аліментами щомісячно, як йому запропонував державний виконавець, та сплачує аліменти за новим виконавчим листом, що також свідчить про відсутність у нього умислу на ухилення від сплати [6].

Також варто зазначити, що за договором про утримання дітей сторони можуть домовитися не тільки про сплату аліментів у грошовій формі, а й про інші варіанти забезпечення майнових інтересів дитини, коли один з батьків бере на себе обов'язок оплачувати, наприклад, навчання дитини, його поїздки за кордон на відпочинок, придбання дитині музичних інструментів і т.д. На ці випадки норма, передбачена ч. 1 ст. 196 СК України, не поширюється, а, отже, пеня може бути стягнута лише за наявності прямої вказівки про це в договорі.

Висновки. Здійснене дослідження договору про утримання дітей в сімейному праві України є підставою для формулювання наступних загальних висновків:

1. На сучасному етапі в Україні варто констатувати кардинальні зміни у підходах щодо регулювання аліментних відносин у сім'ї за рахунок розширення сфери диспозитивного регулювання. Чинний СК України передбачає нову конструкцію – договір батьків про утримання дітей.

2. В добровільному порядку батьки можуть передбачити в договорі три варіанти надання утримання: а) у грошовій формі; б) у натуральній формі; в) у грошовій та натуральній формі одночасно. Грошове утримання (аліменти) сторони договору можуть визначити в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку.

3. Якщо договір про надання аліментів не виконується платником, їх одержувач має право звернутися до суду з позовом про примусове виконання договору. Якщо ж він звертається до суду з позовом про стягнення аліментів у судовому порядку на загальних підставах, передбачених законодавством, його позов не підлягатиме задоволенню, оскільки укладенням аліментного договору сторони вже пов'язані зобов'язанням з надання аліментів, і для таких осіб встановлений спеціальний порядок виконання договору і стягнення аліментів.

У разі, коли договором порушено інтереси дитини, можливе звернення до суду з позовом про його примусову зміну або розірвання, а за наявності передбачених законом підстав, і визнання його недійсним.

4. Щодо підстав відповідальності за порушення умов аліментного договору застосовуються норми Цивільного кодексу України, які регулюють цивільно-правові договори з урахуванням особливостей сімейно-правового регулювання.

У разі прострочення сплати аліментів за договором про утримання дитини стягувач має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі 1 % суми несплачених аліментів за кожен день прострочення сплати аліментів до дня їх повного погашення, але не більше 100% заборгованості.

5. Відповідно до внесених змін до ч.1 ст. 196 СК України неустойка може бути стягнута у випадку, коли утримання надається на підставі договору про сплату аліментів і в ньому прямо не передбачена відповідальність за несвоєчасне виконання покладених на сторони зобов'язань, тобто надання утримання. Таким чином, пеню відповідно до ч. 1 ст. 196 СК України за несплату аліментів може бути стягнуто як у разі наявності судового рішення, так і у випадку наявності аліментного договору, навіть якщо в договорі не передбачено умов про неустойку.

6. У випадку, коли один з батьків порушує умови договору про утримання та не виконує обов'язок оплачувати навчання дитини, її поїздки за кордон на відпочинок, придбання дитині музичних інструментів тощо законна неустойка, визначена ч. 1 ст.196 СК України, не може бути засто-

сована, а тому пеня може бути стягнута лише за наявності прямої вказівки про це в аліментному договорі.

7. Подальші дослідження в галузі договірної регулювання аліментних відносин батьків мають бути спрямовані на теоретичне обґрунтування істотних умов договору про утримання дітей, дослідження особливостей договірної регулювання відносин батька/матері, пов'язаних з участю платника аліментів у додаткових витратах на утримання, а також зміни, розірвання та визнання договору про надання утримання недійсним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михальнюк О.В. Договір про утримання дітей: ОнлайнКурс з сімейного права. // <https://lostudio.pp.ua/familylawcontracts>.
2. Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей:

автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук.: 12.00.03; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 16 с.

3. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук; КНУ ім. Т. Шевченка. К., 2009. 18 с.
4. Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: Монографія. Луганськ, 2006. 224 с.
5. Правова позиція Великої палати Верховного Суду від 03 квітня 2019 року по справі № 333/6020/16-ц // <https://verdictum.ligazakon.net/document/81573936>.
6. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 14 грудня 2020 р. у справі № 661/905/19 // <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/93708957?1614593331>.